

Jorunn Dahl

**Pensumlitteratur i høyere utdanning
- en undersøkelse av forholdet mellom norsk og
engelskspråklig pensumlitteratur i fire grunnfag**

NIFU skriftserie nr. 14/98

NIFU - Norsk institutt for studier av
forskning og utdanning
Hegdehaugsveien 31
0352 Oslo

ISSN 0808-4572

Forord

NIFU har på oppdrag av Den norske forleggerforening, Norsk faglitterær forfatter- og oversetterforening, Norsk språkråd, Lærebokutvalget for høyere utdanning og Norsk studentunion gjennomført en utredning som belyser forholdet mellom norskspråklig og engelskspråklig pensumlitteratur i enkelte grunnfag i universitets- og høgskolesektoren. Prosjektets bakgrunn er en antakelse om at engelskspråklig faglitteratur i økende grad benyttes som pensumlitteratur i høyere utdanning. I den foreliggende rapporten konkretiseres utviklingen av forholdet mellom norsk og engelskspråklig pensumlitteratur innenfor fire grunnfag på 1990-tallet.

Prosjektet er finansiert av Lærebokutvalget for høyere utdanning. Rapporten er utarbeidet av Jorunn Dahl, Berit Karseth, Ingvild Marheim Larsen og Per Olaf Aamodt har bidratt med kommentarer.

Oslo, september 1998

Petter Aasen
Instituttjef

Olaf Tvede
Seksjonsleder

Innhold

Forord	3
1 Innledning	7
1.1 Bakgrunn for prosjektet	7
1.2 Kildegrunnlag og metode	8
2 Publiseringmønster og pensumlister	12
2.1 Norske lærebøker på retur?	12
2.2 Vitenskapelig ansattes publiseringmønster	13
2.3 Pensumlitteratur - språk og form	15
3 Pensumbesluttere og pensumlitteratur	23
3.1 Tilgang på faglitteratur	23
3.2 De vitenskapelig ansattes syn på norsk- kontra engelskspråklig pensumlitteratur	25
3.3 Pensumrevisjoner	27
3.4 Fagterminologi	29
.....	
4 Studentenes vurderinger av pensumlitteraturen	32
4.1 Studentenes holdninger til norsk- kontra engelskspråklig pensumlitteratur	32
4.2 Fagterminologi og referanseramme	35
4.3 Hva er en god lærebok?	37
4.4 Hvordan anskaffes pensumlitteraturen?	38
5 Sammenfatning	39

5.1 Noen hovedtrekk	39
5.2 Videre studier	41
Referanser	42

1 Innledning

1.1 Bakgrunn for prosjektet

Fra 1986 til 1995 økte det totale antall studenter i Norge fra om lag 100 000 til nærmere 180 000. Veksten innebærer at markedet for faglitteratur til universitets- og høyskolesektoren er blitt betydelig større. En analyse har imidlertid vist at norske lærebøker siden begynnelsen av 1990-tallet har tapt terreng i høyere utdanning, samtidig som lærebøker utgitt ved utenlandske forlag øker sin markedsandel (Grepstad 1994). På den bakgrunn kan det stilles spørsmål ved hvorvidt engelskspråklig faglitteratur også i økende grad benyttes som pensumlitteratur?

En økning i bruk av engelskspråklig litteratur kan sees som et nødvendig resultat av en tiltakende internasjonalisering innenfor høyere utdanning. Fagene blir innholdsmessig mer internasjonale i sin karakter, det samme gjelder kontaktflatene - både for forskere og studenter. I en slik sammenheng er engelsk det selvsagte "*lingvio internacia*", og det kan argumenteres for at studenter tidligst mulig bør bli fortrolig med engelskspråklig litteratur og internasjonal fagterminologi. På den annen side kan språkbarrierer medføre at overgangen til høyere utdanning bli unødig stor, særlig i møte med et ofte fremmed begrepsapparat. Studentenes behov for en gradvis tilnærming til fag det enkelte fag, er derfor er argument for norskspråklige innføringsbøker.

Generelt kan det fremmes flere argument i favør av både engelskspråklig og norskspråklig faglitteratur. Det er hevdet at særlig matematiske og naturvitenskapelige fag har en allmenngyldig og ofte kontekstuavhengig karakter som gjør bruk engelsk språk og internasjonal fagterminologi nødvendig. Videre er det pekt på at utenlandske lærebøker ofte ligger tett opp til forskningsfronten, samtidig som et stort utvalg gjør det mulig å finne litteratur av høy kvalitet. Ikke minst representerer engelskspråklige lærebøker en viktig skolering for studentene. Samtidig uttrykkes det fra flere hold bekymring for det norske språks plass innenfor forskning og formidling, og for norsk lærebokproduksjon. Bruk av norskspråklige lærebøker på laveregrads nivå antas også å legge et grunnlag for norskspråklig fagterminologi, og utvikling av denne. Andre argument er at norskspråklige og norske lærebøker i tillegg til å forenkle overgangen til universitets- og høyskolestudier, ivaretar et behov for litteratur som tar hensyn til norske samfunnsforhold og kultur.

Bruken av engelsk som formidlingsspråk, og av engelskspråklig faglitteratur som pensumlitteratur varierer på tvers av fag og fagområder. Det er bl.a betydelige forskjeller mellom naturvitenskapelige og og samfunnsvitenskapelige fagområder i forhold til hvilket språk som dominerer i vitenskapelige publikasjoner (Kyvik 1990).

Tidligere undersøkelser har også vist at den norske lærebokdekningen varierer mellom fag (Egeland 1989).

Formålet med denne rapporten er å belyse pensumlitteraturen ved fire grunnfag - *fysikk, psykologi, sosialøkonomi og statsvitenskap*. Disse fagene representerer for mange studenter første møte med høyere utdanning, og det kan derfor argumenteres for nytten og nødvendigheten av norskspråklige innføringsbøker. I rapporten legges det særlig vekt på hvorvidt det på 1990-tallet har skjedd endringer i bruken av engelskspråklig faglitteratur på disse grunnfagene.

Mer spesifisert er prosjektets problemstilling todelt. For det første består prosjektet av en gjennomgang av pensumlister fra perioden 1990-1998. Formålet er å se nærmere på bruken av engelskspråklig litteratur på grunnfagsnivå, og om det kan pekes på noen utviklingstrekk. For det andre er vitenskapelig ansatte og studenter intervjuet med sikte på å belyse sunspunkter og holdninger til engelskspråklig litteratur. Et vesentlig formål med intervjuene er å avdekke prosesser og dilemmaer rundt utforming og valg av pensumlitteratur. Hvilke mekanismer spiller inn, og hvilke kriterier legger fagpersonalet selv vekt på? Er en eventuell økning et resultat av en bevisst politikk hvor fagmiljøene i større grad ønsker at studentene orienteres internasjonalt? Eller er forholdet mellom norsk- og engelskspråklig litteratur mer basert på tilfeldigheter? Brukes engelskspråklig litteratur fordi en mangler norskspråklige alternativ? Hvordan vurderer begynnerstudentene norsk kontra engelskspråklig faglitteratur?

1.2 Kildegrunnlag og metode

Undersøkelsen omfatter Universitetet i Oslo (UiO), Norges Teknisk-naturvitenskapelige universitet (NTNU) og Høgskolen i Molde (HiM) og bygger hovedsaklig på to typer kilder; intervjuer og pensumlister for de enkelte fagene. Totalt er 21 personer intervjuet. For hvert fag er det foretatt intervju ved to læresteder og med henholdsvis 2 vitenskapelig ansatte og 2-4 studenter. De vitenskapelig ansatte som er intervjuet, har betydelig erfaring fra og kjennskap til hele eller deler av grunnfaget - både gjennom egen undervisning eller i form av formelle posisjoner (koordinator eller undervisningsleder). Studentene er valgt ut noe mer tilfeldig. Et kriterium har imidlertid vært at de nylig har avsluttet hele eller deler av grunnutdanningen, og gjennom det opparbeidet seg kjennskap til faget og pensumlitteraturen. Det er i all hovedsak benyttet personlig intervju. For å strukturere intervjuene, og dermed lette sammenligning på tvers av datamaterialet, ble det utarbeidet egne intervjuguider for henholdsvis fagpersonell og studenter. I tillegg er enkelte spørsmål spesielt tilpasset informantenes fagtilhørighet.

For å fremme forskjeller mellom ulike fag omfatter undersøkelsen grunnfagene *fysikk, psykologi, sosialøkonomi og statsvitenskap*. Fagene er valgt i samråd med oppdragsgiver, og på

bakgrunn av at det i ulik grad benyttes engelskspråklig litteratur. Slike forskjeller må dels sees i lys av fagenes kunnskapsstruktur og “vitenskapelige språk”.

Naturvitenskapelige fag har i større grad utviklet en enhetlig og generell kunnskapsstruktur med felles teori, metoder og teknikker, mens det i samfunnsvitenskapelige fag ofte eksisterer flere konkurrerende teoritradisjoner og perspektiver. Samtidig er den konteksten kunnskapen frembringes innenfor i større grad vesentlig i samfunnsvitenskapelig fag (Becher 1989, Hertzberg 1996). Slike grunnleggende forskjeller skaper ulike behov både for norsk terminologi og for faglitteratur med vekt på det særnorske. Mer generelt kan imidlertid forskjeller i bruk av engelskspråklig litteratur også sees i lys av litteraturdekningen i det enkelte fag.

En undersøkelse som inkluderer fire grunnfag gir ikke et fulldekkende bilde. Valget av fire veletablerte fag med tradisjonell tilhørighet til universitetene, gjør at typiske grunnutdanninger i høgskolesektoren - som helse- og sosialfaglige utdanninger, er valgt bort. Det samme gjelder humanistiske fag og nyere fagområder. De fagene som er valgt, representerer likevel en viss bredde: det er fag med ulike tradisjoner, de betegnes i ulik grad som internasjonale og studentgruppens størrelse varierer. Fagene er også studietilbud ved ulike læresteder. Det kan derfor bl.a stilles spørsmål ved hvorvidt lærested/fagmiljø har betydning for sammensetting av pensumlitteraturen og om det er noen forskjeller mellom universiteter og høgskoler.

Klassifisering av pensumlistene

Pensumlister fra 1990, 1994 og 1998 er lagt til grunn for å fange opp eventuelle endringer i forholdet mellom norskspråklig og engelskspråklig litteratur. Det kan argumenteres for at kartlegging av endring krever et større tidsspenn. Når vi ikke har valgt et lenger spenn, skyldes dette primært ressursmessige hensyn.

Tidsperioden som er valgt, går imidlertid dels parallelt med både studentveksten og en økende oppmerksomhet omkring internasjonalisering av høyere utdanning. Særlig det siste kan tenkes å ha betydning for bruken av engelskspråklig litteratur. I tillegg bidrar intervjumaterialet til en supplerings av dette spørsmålet.

Den mest pålitelige fremgangsmåten for å undersøke omfanget av engelskspråklig pensumlitteratur ville ha vært å foreta en nøyaktig opptelling av antall sider engelskspråklig litteratur og deretter se sidetallet i forhold til det totale antall sider pensum. Særlig gjelder dette for fag hvor pensumlitteraturen består av både hele lærebøker, enkeltkapitler og artikler og kompendier. Innenfor rammen av dette prosjektet ville imidlertid en slik fremgangsmåte vært for ressurskrevende. I tillegg tas det i enkelte av pensumlistene forbehold om endringer. I andre tilfeller er kun tittelen på læreboka oppgitt, mens pensum spesifiseres i løpet av kurset/studieåret. Fremgangsmåten gir derfor ikke et nøyaktig bilde verken av faktiske forholdstall

eller endring over tid. Vi har valgt å ta utgangspunkt i *antall norske* og *engelskspråklige titler* på den enkelte pensumliste, og beregnet prosentandeler utfra:

- antall norskspråklige titler
- antall engelskspråklige titler
- totalt antall titler¹

En svakhet med denne innfallsvinkelen er at den i enkelte tilfeller ikke fullt ut dekker det totale omfanget av engelskspråklig litteratur. Eksempelvis vil noen få, men omfattende og sentrale engelskspråklige bøker gi en lavere %-vis uttelling enn den betydning de reelt sett har. Dette må tas som et forbehold i forhold til den metoden som er anvendt her. I forhold til de fire fagene vil forbeholdet primært gjelde for sosialøkonomi og dels statsvitenskap. Generelt gir imidlertid *antall titler* et godt bilde av forholdet mellom norsk og engelskspråklig litteratur, av forskjeller mellom fag, samt av eventuelle utviklingstrekk. Videre er det foretatt en kvalitativt orientert sammenligning av pensumlistene som ser på bl.a utskifting av titler, hvor lærebøkene opprinnelig er utgitt og bruk av materiell trykket ved institusjonene.

Det er viktig å understreke at det er språk-dimensjonen som belyses, eller *hvilket språk* pensumlitteraturen skal leses på. I realiteten kan minst tre dimensjoner tas i betraktning ved klassifisering av pensumlitteratur; *språk, forfatter og forlag*. For alle tre kan det skilles mellom norsk og engelsk.² I teorien - og også i praksis - gir dimensjonene flere kombinasjonsmuligheter: Engelskspråklig litteratur kan være skrevet av norske fagforfattere og være utgitt på enten norske eller engelske forlag. Norskspråklig litteratur kan være oversettelser av lærebøker opprinnelig skrevet av utenlandske fagforfattere og utgitt på utenlandske forlag osv. Slike eksempler er imidlertid i fåtall i det foreliggende materialet. I tillegg til språk er litteraturens *form* vektlagt. Foruten lærebøker brukes artikler og kompendier som pensumlitteratur i flere fag. Kompendiene er trykket ved institusjonen og består gjerne av utdrag fra lærebøker, vitenskapelige artikler eller ulike former for notater. Vi vil også være opptatt av hvorvidt bruken av kompendier øker.

---

¹Der en og samme lærebok er oppgitt flere ganger i pensumlisten - for eksempel fordi det dreier seg om en hovedbok hvor ulike kapitler dekker ulike emner - er tittelen telt en gang. Det samme gjelder andre former for litteratur. Der det er få enheter (i fysikk) er forholdet mellom norske og engelskspråklige titler angitt i absolutte tall.

²Fordi det hovedsaklig er snakk om norsk- eller engelskspråklig pensumlitteratur, norske eller engelske/amerikanske fagforfattere og norske kontra engelske eller amerikanske forlag har vi valgt å benytte betegnelsene norsk og engelsk. Svensk eller danskspråklig pensumlitteratur er klassifisert som norsk.

Resultatene fra klassifiseringen av pensumlistene presenteres i kapittel 2. I tillegg inngår tallmateriale fra forlagsbransjen, og resultater fra tidligere undersøkelser av vitenskapelig ansattes publiseringsmønster.

Kapittel 3 presenterer de synspunkter som er fremkommet i intervjuene med de vitenskapelig ansatte. Kapitlet er konsentrert rundt tre hovedspørsmål: Hvordan vurderes litteraturdekningen i det enkelte fag? Hva karakteriserer holdningene til norsk vs. engelskspråklig pensumlitteratur på laveregrads nivå? Hvilke mekanismer og hensyn spiller inn i valg av pensumlitteratur?

I kapittel 4 presenteres studentenes syn på og holdninger til engelskspråklige pensumlitteratur. Det legges vekt på både fellestrekk uavhengig av studentenes fagtilknytning og særtrekk mer spesifikt knyttet til det enkelte fag studentene studerer eller har studert. I det siste kapitlet oppsummeres hovedfunnene, og det drøftes hvilke konklusjoner som kan trekkes.

2 Publiseringsmønster og pensumlister

Opplagsstatistikk, vitenskapelig ansattes publiseringsmønster og pensumlister gir et bilde av henholdvis utenlandsk faglitteraturs markedsandeler, bruken av engelsk som formidlingsspråk og omfanget av engelskspråklig pensumlitteratur. I dette kapitlet presenteres tallmateriale som gir en indikasjon på salgsutviklingen hos de største fagbokforlagene i første halvdel av 1990-tallet, samt kopieringsomfanget i UoH-sektoren. Videre sammenlignes studier av vitenskapelig ansattes publiseringer i periodene 1979-81 og 1989-91. Deretter sammenlignes pensumlister for fagene fysikk, psykologi, sosialøkonomi og statsvitenskap med særlig blick på forholdet mellom norsk og engelskspråklig pensumlitteratur.

2.1 Norske lærebøker på retur?

I følge forlagsbransjen står salget av norske lærebøker ikke i samsvar med studentveksten fra siste halvdel av 80-tallet og frem mot midten av 90-tallet. Mens det samlede studenttall økte med omlag 50 % fra 1988-1992, steg omsetningen av norske lærebøker med omlag 17 % - altså en reell nedgang (Iversen 1994). Videre har en analyse vist at det i 1992 ble omsatt faglitteratur for høyere utdanning for omlag 470 millioner kroner, av disse sto utenlandske forlag for nesten 30 % (Grepstad 1994).³

Den relative nedgangen i omsetningen av norske lærebøker kan sees i lys av flere forhold. På den ene siden trekk ved utenlandske lærebøker og forlag: Utenlandske lærebøker holder tradisjonelt høy faglig og pedagogisk kvalitet, bl.a er oppdateringsfrekvensen hyppig. Lærebøkene er ofte rimeligere, og norske bokhandlere tilbys gunstige rabatt- og returordninger. I tillegg markedsføres lærebøkene gjennom oppsøkende virksomhet direkte rettet mot fagmiljøene ved lærestedene. En økning i antall utenlandske lærebøker må imidlertid også sees i lys av en generell internasjonalisering av sektoren, hvor det bl.a vokser frem nye fagområder uten naturlig fundament i det norske samfunn (Grepstad 1994).

På den andre siden må noen rammebetingelser for norsk lærebokproduksjon tas i betraktning. Særlig for enkelte fag er det norske markedet for lærebøker lite, noe som bidrar til at lærebokskrivning i liten grad er forbundet med økonomiske insentiver. Samtidig blir det pekt på at manglende harmonisering av læreplaner på tvers av lærestedene skaper et enda mindre marked (Egeland 1989). I tillegg til at lærebokskrivning er svært ressurskrevende, er virksomheten også tillagt liten prestisje

---

³

Tallene inkluderer salgsstatistikk for medlemsforlagene i den norske forleggerforeningen. Tallet er omtrentlig på grunn av bl.a høgschoolerlitteratur som omsettes fra egne forlag (Grepstad 1994).

sammenlignet med publisering i nasjonale og særlig internasjonale vitenskapelige tidsskrift. Det er på den bakgrunn pekt på at lærebokforfattere ofte er drevet av idealistiske insentiv fremfor økonomiske eller meritterende. Det kan også tenkes at omsetningen av brukte bøker øker, gitt studentveksten. Endelig svekker produksjonen av andre former for fagmateriell både markedet og behovet for såvel utenlandske som norske lærebøker. Dette dreier seg f.eks om kompendier trykket ved institusjonene. I en undersøkelse av kopieringsomfanget i universitets- og høyskolesektoren avdekkes et betydelig kopieringsvolum, og også at det kopieres et betydelig høyere volum enn det blir betalt for.⁴ Det er estimert at 45,3% av det som kopieres ved lærestedene er av opphavsrettslig beskyttet materiale (182,1 millioner sider av 402,4 millioner A4-sider). I tillegg kommer kopier som studenter har tatt utenfor lærestedet (Roll-Hansen 1998). Undersøkelsen viser videre at:

“Den absolutt største kategorien av materiale som kopieres har læreverk/fagbok som kilde, består av stofftypen lærebok/fagbok/sakbok og vitenskapelig tekst, samtidig som den er norsk originalutgivelse av opprinnelse. Materiale med disse kjennetegnene utgjør omlag halparten av alt beskyttet materiale. Når en fordeler materiale utelukkende etter opprinnelse, utgjør norske originalutgivelser en andel på 60,6%, mens andelen som har en ren utenlandsk opprinnelse er på 33, 3%”(Roll-Hansen 1998:9).

Sammenlignbare data fra 1988/89 indikerer både at kopieringsomfanget øker og at særlig norskproduserte lærebøker i større grad er gjenstand for kopiering. I 1988/89 utgjorde norske originalutgivelser 39,2 % av alt beskyttet materiale, mens rent utenlandsk materiale utgjorde 52,2 % (Kopinor 1990). Bildet er dermed på det nærmeste snudd i løpet av en tiårs-periode, og viser at markedet for norskproduserte lærebøker ikke bare innskrenkes av utenlandsk litteratur, men også av kopiering.

2.2 Vitenskapelig ansattes publiseringsmønster

Det vitenskapelige personalet ved universiteter og høyskoler er produsenter av faglitteratur. Noe skrives eksplisitt for bruk i undervisningssammenheng, annet er mer å regne som forskningsformidling beregnet på forskerens egen krets eller allmennheten. I denne sammenheng er de vitenskapelig ansattes publiseringsmønster interessant fordi det gir et bilde av forskjeller mellom fagområder i forhold til valg av formidlingskanal, publikasjonsform og språk. Slike forskjeller kan tenkes å reflekteres i sammensettingen av pensumlitteraturen.

NIFU gjennomførte i 1982 og 1992 omfattende spørreskjemaundersøkelser blant fast vitenskapelig personale ved universitetene i Oslo, Bergen, Trondheim og Tromsø. I undersøkelsene ble fagpersonalets publiseringer i årene 1979-1981 og 1989-1991 kartlagt.

---

⁴Jf. kopieringsavtalen mellom universiteter og høyskoler og Kopinor.

Det skilles mellom publikasjonsspråk og publikasjonsform.⁵ Tabell 2.1 viser den gjennomsnittlige andelen fremmedspråklige publiseringer i årene 1979-81 og 1989-91:

Tabell 2.1 Prosentandel fremmedspråklig publisering i periodene 1979-81 og 1989-91. Etter fagområde.

Fagområde	1979-81*	1989-91**	prosentdifferanse
Humaniora	33	35	2
Medisin	71	71	0
Naturvitenskap	74	86	8
Samfunnsvitenskap	27	40	13
Teknologi	-	77	-
Snitt (avrundet)	51	62	11

* Basert på Kyvik (1991)

** Basert på Kyvik og Sivertsen (1992)

Tabell 2.1 viser at den gjennomsnittlige andelen fremmedspråklig publisering over en tiårsperiode har økt fra å utgjøre omlag halvparten til omlag to tredjedeler av samtlige publikasjoner. Fra andre undersøkelser vet en at fremmedspråket i 99% av tilfellene er engelsk (Kyvik og Sivertsen 1992). Økningen er særlig markant innenfor naturvitenskapelige og samfunnsvitenskapelige fag. Mens andelen fremmedspråklige publikasjoner generelt er størst i medisin, naturvitenskap og teknologi, er norsk/nordisk fremdeles det dominerende formidlingsspråket i samfunnsvitenskap og humaniora.

Til sammenligning viser en undersøkelse at forholdet mellom nordisk og ikke-nordisk som publiseringsspråk er nøyaktig det motsatte ved de statlige høyskolene - en tredjedel av publikasjonene er på engelsk eller et annet ikke-nordisk språk, to tredjedeler er på norsk (Kyvik og Skodvin 1998). Dette må imidlertid sees i sammenheng med at høyskolene har en annen fagprofil. Materialet viser bl.a at fremmedspråklig publisering er langt vanligere i økonomisk-administrative fag, andre samfunnsfag, matematisk-naturvitenskapelige fag og teknologiske fag enn i humanistiske fag, pedagogiske fag og sykepleie/helsefag.

⁵Publikasjonsspråk viser til nordiske vs. ikke-nordiske språk. Publikasjonsform viser til artikler i faglig/vitenskapelige tidsskrifter, artikler i fagbøker, lærebøker og konferanserapporter, fagbøker og lærebøker på forlag og rapporter i rapportserie.

Videre er artikler den klart vanligste publikasjonsformen. I perioden 1989-1991 er hele 83 % av alle publikasjoner på alle fagområder artikler som er publisert i tidsskrifter, antologier eller konferanserapporter. Ser en på forskjeller mellom fagområder dominerer artikler (og rapporter) innenfor medisin, naturvitenskap og teknologi, mens bøker er en noe mer vanlig publiseringsform i humaniora og samfunnsfag (Kyvik og Sivertsen 1992).

Generelt må forskjeller i språk og form sees i lys av fagenes “vitenskapelige språk”. En annen faktor er hvorvidt forskningen er global eller lokal i sin karakter (jf 1.1) (Kyvik 1991). Slike grunnleggende trekk ved fagområder og/eller enkeltdisipliner må også tas i betraktning når man ser på omfanget av engelskspråklig pensumlitteratur.

2.3 Pensumlitteratur - språk og form

I det følgende presenteres gjennomgangen av pensumlitteraturen for grunnfagene fysikk, psykologi, sosialøkonomi og statsvitenskap i årene 1990, 1994 og 1998. I tabellene skilles det mellom norskspråklige og engelskspråklige titler (jf 1.2). Videre belyses forholdet mellom lærebøker og artikler/kompendier.⁶

Grunnemne i fysikk

Grunnutdanningen i fysikk ved Universitetet i Oslo og Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet består av kurs som samlet utgjør en 20-vektfalls emnegruppe. I emnegruppene inngår kurs i mekanikk, elektromagnetisme, kvantefysikk og statistisk fysikk, samt laboratoriekurs. Tabell 2.2 viser antall norske- og engelskspråklige titler i årene 1994 og 1998 (pensumlister for 1990 var ikke tilgjengelig):

---

⁶Lærebøker inkluderer *læreverk* (laget for bruk i undervisningssammenheng) og *fagbøker* (vitenskapelige monografier). Både bøker med en/flere forfattere og bøker samlet av en redaktør inngår. Artikler og andre tekstformer inkluderer vitenskapelig tidsskriftsartikler, offentlig publikasjoner/utredninger e.l, og kompendium/forelesningshefter eller annet ikke-forlagsprodusert materiell.

Tabell 2.2 Grunnemne i fysikk. Norske- og engelskspråklige titler. Absolutte tall. UiO og NTNU.⁷

	Norsk		Engelsk	
	UiO	NTNU	UiO	
NTNU				
1994*	0	-	5	-
1998	0	0	5	2

* U fullstendig pensumliste for NTNU

Av tabell 2.2 fremgår at all pensumlitteratur innenfor grunnutdanningen i fysikk ved begge lærestedene i 1998 er engelskspråklig. Pensumlitteraturen ved UiO består av til sammen fem lærebøker utgitt på utenlandske forlag. Fra 1994 til 1998 er to av bøkene erstattet med andre engelskspråklige lærebøker, mens en lærebok er kommet i ny utgave. I samme periode er flere bøker tilknyttet de enkelte emnekursene erstattet av en felles lærebok ved NTNU.⁸ I tillegg benyttes i 1998 en egen lærebok i emnet Kvantefysikk og statistisk fysikk. Begge bøkene er utgitt på utenlandske forlag. I tillegg er et hefte som selges på forelesningene oppgitt som pensum.

Gjennomgangen av pensumlistene gir ikke grunnlag for å si at det har blitt *mer* engelskspråklig litteratur på grunnutdanningen, snarere at grunnemnet generelt domineres av engelske lærebøker. Fysikerne som er intervjuet bekrefter dette, og sier at det i liten grad har vært noen tradisjon for norskspråklige eller norskproduserte lærebøker innenfor grunnutdanningen, og at bruken av engelskspråklig litteratur derfor ikke har økt, men snarere vært stabil.

Psykologi grunnfag

Psykologi grunnfag er delt i del-disipliner som samlet tar sikte på å gi studentene elementær kjennskap til og forståelse av moderne psykologi. Disiplinene omfatter bl.a generell psykologi, psykologiens historie, kognitiv psykologi, sosialpsykologi og utviklingspsykologi. I studieåret 1998/1999 er pensumlitteraturen ved begge lærestedene på omlag 3000 sider. Forholdet mellom norskspråklig og engelskspråklig pensumlitteratur i årene 1990, 1994 og 1998 framgår av tabell 2.3:

⁷Tallene er basert på pensumlister for kursene FY 111, FY 112, FY 113, FY 114, FY 116 (UiO) og kursene F 100, F 101, F 102, F 103 og F 104 (NTNU).

⁸U fullstendig pensumliste for 1994.

Tabell 2.3 Psykologi grunnfag. Prosentandel norske og engelskspråklige titler. UiO og NTNU. N = totalt antall titler.

N	Norsk		Engelsk			
	UiO NTNU	NTNU	UiO	NTNU	UiO	
1990	0	10	100	90	7	10
1994	12,5	20	87,5	80		8
10						
1998	0	0	100	100		8
10						

Engelskspråklig faglitteratur dominerer grunnfagspensumet ved begge institusjonene i hele perioden. En sammenligning av pensumlistene fra UiO viser at pensumlitteraturen består av 7-8 lærebøker, som med ett unntak er engelskspråklig. I 1994 utgjorde en norskspråklig lærebok ett av to alternative lesepensum. Denne er i 1998 erstattet av en engelskspråklig lærebok. Generelt tyder pensumlistene fra UiO på at litteraturen i liten grad skiftes ut. I tillegg til den norske læreboken er kun en bok byttet ut, tre er kommet i nyere utgaver, mens tre lærebøker går igjen i hele perioden.

Ved NTNU er pensumlitteraturen i både 1990, 1994 og 1998 satt sammen av 10 lærebøker. I 1990 og 1994 utgjorde dette henholdsvis ni og åtte engelskspråklige lærebøker, samt en norskspråklig lærebok i metode. I 1994 inngikk i tillegg ett norskspråklig 200 siders kompendium trykket ved Psykologisk Institutt. I 1998 er alle titlene engelskspråklige. Sideantallet er spesifisert i pensumlistene fra 1990 og 1998. I 1990 var ca. 3.300 av 3.500 sider engelskspråklig. Dette utgjør 94 %, og illustrerer at den reelle andelen engelskspråklig litteratur er noe høyere enn det som fremkommer av tabell 2.3. For 1998 er prosentandelen gitt ved henholdsvis sidetall og antall titler lik. Det totale antall sider er imidlertid redusert fra ca. 3.500 sider til ca. 3.000 sider.

Sammenlignet med UiO bærer pensumlitteraturen fra NTNU større preg av utskifting. Fra 1990 til 1994 er 5 av lærebøkene skiftet ut, 4 foreligger i revidert utgave, mens en lærebok er den samme. Tilsvarende er 9 av 10 lærebøker erstattet med nye titler fra 1994 til 1998. For øvrig består pensumlitteraturen ved de to lærestedene av ulike lærebøker, med unntak av grunnboken i studiet - "*Introduction to Psychology*" - som fra 1998 er felles for begge grunnfagene. Ved både UiO og NTNU er de engelske lærebøkene skrevet av utenlandske fagbokforfattere, og utgitt på utenlandske forlag - hovedsakelig amerikanske.

I likhet med fysikk kan det ikke trekkes en entydig konklusjon om at omfanget av engelskspråklig pensumlitteratur på grunnfaget har økt på 1990-tallet. Ved begge

lærestedene forekommer riktignok en viss økning fra 1994 til 1998, samtidig gir informantene uttrykk for at omfanget av engelskspråklig litteratur har vært stabilt - dvs. enten på det nærmeste eller totalt dominerende. For UiO sitt vedkommende sies det at man kun har benyttet en norsk bok som grunnfagspensum de siste 5-6 årene, men også at man nå skal vurdere en norsk lærebok i psykologiens historie.

Sosialøkonomi grunnfag

Grunnfag i sosialøkonomi (UiO) og grunnfag i samfunnsøkonomi (HiM) har en noe ulik oppbygging. Ved UiO er grunnfaget delt i to hoveddeler - mikroøkonomi og makroøkonomi. Ved HiM er faget satt sammen av flere avsluttende moduler hvor noen også inngår i andre studietilbud ved høyskolen. Fagene er likevel sammenlignbare fordi grunnfaget i samfunnsøkonomi innholdsmessig skal gi studentene en innføring som tilsvarer grunnfaget ved universitetene. Tabell 2.4 viser forholdet mellom norskspråklig og engelskspråklig pensumlitteratur ved de to lærestedene:

Tabell 2.4 Sosialøkonomi grunnfag. Prosentandel norske og engelskspråklige titler. UiO og HiM. N = totalt antall titler.

	Norsk		Engelsk		N	
	UiO	HiM	UiO	HiM	UiO	HiM
1990*	92,3	-	7,7	-	26	
1994**	80	-	20	-	15	-
1998	81	83,3	19	16,7	16	12

* Samfunnsøkonomi grunnfag ved HiM ble først etablert i 1991.

** U fullstendig pensumliste for HiM.

Tabell 2.4 viser at forholdet mellom norsk- og engelskspråklig pensumlitteratur per 1998 er relativt likt ved UiO og HiM. For UiOs vedkommende ser det ut til å ha vært en markant prosentvis økning i engelskspråklig litteratur fra 1990 til 1994. Dette bildet må imidlertid nyanseres både i forhold til at antall titler er redusert og av hva slags litteratur som er skiftet ut. Reduksjonen i antall titler skyldes at NOU-er, rapporter o.l er tatt ut. Ser man bort fra disse er totalt antall titler i 1990 15, hvorav engelskspråklige titler utgjør ca 20 % - altså omtrent som i 1994 og 1998. Andelen engelskspråklig pensumlitteratur ved UiO er antageligvis noe høyere enn det som fremgår av tabell 2.4. Innføringsbøkene i mikro- og makroøkonomi er store engelskspråklige lærebøker (800-1000 s.). I 1994 og 1998 kommer i tillegg en annen engelskspråklig bok i mikroøkonomi (650 s.). Det er imidlertid bare deler av bøkene som er obligatorisk pensum.

En sammenligning av pensumlistene fra UiO viser videre at pensum i hele perioden består av 11-13 lærebøker hvorav 9-11 er norskspråklige og utgitt på norske forlag. I tillegg kommer 2-3 engelskspråklige lærebøker, samt 2-3 interntrykk i *Serien for studenter* eller kompendium bestående av to enkeltartikler. Foruten den tidligere nevnte utskiftingen er det særlig i 1994 kommet mange nye eller reviderte norske lærebøker.

Det er en vesensforskjell mellom lærestedene knyttet til bruk av innføringsbøker. Der UiO bruker engelskspråklige, benytter HiM to norske innføringsbøker i henholdsvis mikro- og makroøkonomi. Ved HiM inngår i tillegg åtte norskspråklige lærebøker, to engelskspråklige lærebøker, samt en artikkelsamling. Det tilgjengelige materialet gir ikke grunnlag for si noe om endringer i forholdet mellom norsk- og engelskspråklig pensumlitteratur ved HiM - hovedsakelig fordi faget først startet opp i 1991. En sammenligning av pensumlistene fra årene 1994 (ufullstendig) og 1998 tyder imidlertid på en økning i antall norske lærebøker: I to av kursene er engelske lærebøker skiftet ut, i tillegg har det kommet en norsk lærebok i anvendt økonomi som erstatter artikkelsamlinger. Videre er en norsk lærebok erstattet av en nyere og mer oppdatert norsk lærebok, samtidig som en norsk lærebok er erstattet av en engelsk. Disse endringene trekkes også frem av informanten ved HiM, som i tillegg til å påpeke at tilgangen på relevant norsk litteratur er bedret, gir uttrykk for at forholdet mellom norskspråklig og engelskspråklig pensumlitteratur samlet sett er relativt stabilt: *“I enkelte kurs øker omfanget av engelskspråklig litteratur, i andre er omfanget blitt mindre”*. Tilsvarende understreker også informanten ved UiO at det har kommet mange nye norske bøker de siste årene.

Statsvitenskap grunnfag

Ved Universitetet i Oslo er statsvitenskap grunnfag inndelt i fire hovedområder: politisk teori, internasjonal politikk, komparativ politikk og offentlig politikk og administrasjon. Høgskolen i Molde tilbyr to fagretninger: statsvitenskap grunnfag og offentlig administrasjon. I den statsvitenskapelige fagretningen inngår emner tilsvarende faginndelingen ved UiO. Tabell 2.5 viser forholdet mellom norskspråklig og engelskspråklig pensumlitteratur:

Tabell 2.5 Statsvitenskap grunnfag. Prosentandel norske og engelskspråklige titler. UiO og HiM. N = totalt antall titler.

	Norsk		Engelsk		N	
	UiO	HiM	UiO	HiM	UiO	HiM
1990*/**	76,6	-	23,4	-	47	-
1994	70,3	76,2	29,7	23,8	37	42
1998	79,5	77,8	20,5	22,2	39	45

* Pensumlitteratur i fagdidaktikk (UiO) er ikke inkludert.

** Ufullstendig pensumliste for HiM.

Tabell 2.5 tyder på at forholdet mellom norskspråklige og engelskspråklige faglitteratur er noenlunde stabilt, og også at omfanget av engelskspråklig faglitteratur er omtrent det samme ved de to lærestedene.⁹ Det er lite som tyder på at det har vært en økning i bruk av engelskspråklig litteratur. Informanten ved HiM sier inntrykket er at forholdet er relativt stabilt, men litt avhengig av hvem som holder de enkelte kursene. Fra UiOs side gir informanten uttrykk for at det snarere er blitt mer norskspråklig litteratur - noe også tabell 2.5 tyder på hvis en sammenligner tallene fra 1994 og 1998.

Pensumlistene ved begge lærestedene viser videre at litteraturen hovedsakelig består av lærebøker og enkeltartikler e.l. samlet i kompendier. Hovedtyngden av lærebøkene er norskspråklige og utgitt ved norske forlag. Eksempelvis var 23 av titlene ved UiO i 1998 lærebøker utgitt ved norske forlag, dvs. ca. 59 % av titlene på pensumlisten. Tilsvarende var 4 titler lærebøker utgitt ved utenlandske forlag, dvs. 10,5 %. I tillegg inngår utdrag fra norske lærebøker i kompendier trykket ved lærestedene. Tabell 2.6 konkretiserer forholdet mellom norske og utenlandskproduserte lærebøker på pensumlistene. I tillegg gis et bilde av hvor stor prosentandel av titlene som er samlet i kompendium:

⁹I følge studiehandboken for UiO (studieåret 1998/99) er omlag 22% av pensumlitteraturen engelskspråklig.

Tabell 2.6 Prosentandel norsk- og utenlandskeproduserte lærebøker, samt prosentandel titler samlet i kompendium, avrundet. N = totalt antall titler.*

HiM	Norske forlag		Utenlandske forlag		Kompendium			N
	UiO	HiM	UiO	HiM	UiO	HiM	UiO	
1990	57	-	13	-	14	-	47	-
1994	47	43	13	17	22	31	37	42
1998	59	42	10	11	28	40	39	45

* I tillegg består pensumlitteraturen av offentlig publikasjoner, rapporter, særtrykk etc.

Tabell 2.6 tyder på en nedgang i bruk av faglitteratur utgitt ved utenlandske forlag. Dette gjelder begge lærestedene. Videre ser vi at bruken av lærebøker utgitt ved norske forlag øker ved UiO fra 1994 til 1998. Den prosentvise nedgangen i norskproduserte lærebøker ved UiO fra 1990 til 1994 må sees i relasjon til antall titler. I 1991 kom en innføringsbok i statsvitenskap som dekker store deler av de temaene som inngår i grunnfaget. Dette bidro til å konsentrere pensum. Tabell 2.6 indikerer videre at bruken av kompendier er økende ved begge lærestedene, og at den er særlig høy ved HiM. Flere titler som i 1990 og 1994 var oppført som "selvstendige" titler er i 1998 samlet i kompendium trykket ved institusjonene. Informantene bekrefter denne utviklingen.

Oppsummering

Gjennomgangen har vist at pensumlitteraturen i fagene fysikk, psykologi, statsvitenskap og sosialøkonomi grovt kan klassifiseres i to hovedgrupper både når det gjelder *form* og *språk*. Mens pensumlitteraturen i både fysikk og psykologi består av få og til dels omfattende lærebøker, er pensumlitteraturen i sosialøkonomi og statsvitenskap satt sammen av henholdsvis lærebøker, enkeltartikler og kompendier. Det er videre store forskjeller i hvor stort engelskspråklig pensum laveregradsstudentene skal tilegne seg. Mens omlag 100 % av pensumlitteraturen på grunnemnet i fysikk og grunnfaget i psykologi er engelskspråklig, er ca. 20-30 % i sosialøkonomi og statsvitenskap engelskspråklig.¹⁰ I fysikk og psykologi er lærebøkene utgitt ved utenlandske forlag, ved sosialøkonomi og statsvitenskap er lærebøkene hovedsakelig norskproduserte. Materialet tyder ikke på noen økning av engelskspråklig litteratur på pensumlistene på 1990-tallet - noe som stemmer

¹⁰Når det sies *omlag 100 %* er det tatt høyde for at det særlig i fysikk i tillegg til lærebøkene brukes norskspråklige kompendier. Disse er imidlertid i varierende grad satt opp på pensumlistene (jf. 4.1). Det er også tatt høyde for at det totale omfanget i sosialøkonomi antakeligvis er noe høyere enn det som fremkommer ved å beregne på grunnlag av antall titler.

overens med det bildet informantene gir. Snarere blir det både for sosialøkonomi og statsvitenskap understreket at det de senere årene er kommet mye ny norsk faglitteratur, og at utviklingen muligens heller har gått i retning av at det brukes mer norskprodusert og norskspråklig litteratur.

3 Pensumbesluttere og pensumlitteratur

De vitenskapelig ansatte ble stilt spørsmål om litteraturdekningen på grunnfagsnivå, om bruk av engelskspråklig pensumlitteratur på grunnfagsnivå, og om hvilke mekanismer/hensyn som spiller inn i valg av pensumlitteratur. I dette kapitlet presenteres hovedtendensene i intervju materialet. Det legges i tillegg vekt på særtrekk ved de enkelte fag, samt forskjeller knyttet til lærested.

3.1 Tilgang på faglitteratur

Vurderingen av litteraturdekningen varierer med informantenes fagtilknytning. Litteraturdekningen i psykologi beskrives som god: *“Utfordringen ligger i å sile ut god litteratur, snarere enn å finne egnet litteratur.”* Utvalget er imidlertid begrenset til engelskspråklige lærebøker - hovedsakelig av amerikansk opprinnelse. I følge informantene vurderes norske lærebøker når pensumlitteratur skal velges ut, men det hevdes at særlig norske innføringsbøker til nå har vært for svake. Dette begrunnes med at lærebøkene enten blir for svake empirisk eller tematisk for smale til å kunne brukes som innføringsbøker.

Til sammenligning beskrives litteraturdekningen for emnegruppen i fysikk dels som problematisk. Informanten ved UiO sier det er særlig vanskelig å finne litteratur som er direkte innrettet mot det pensum som utgjør emnegruppen i fysikk. Fysikkfaget domineres av amerikanske lærebøker som ikke tar utgangspunkt i det faglige nivå norske begynnerstudenter befinner seg på. Norske studenter har bedre forkunnskaper i både fysikk og matematikk, og derfor har det lenge vært stort behov for lærebøker tilpasset norske (og europeiske) forhold. Informanten understreker i den forbindelse at en gruppe fysikere fra de fire universitetene har tatt et initiativ til å skrive en lærebok hvor målgruppen er både emnegruppen og studietilbud i høgskolesektoren. Også informanten ved NTNU peker på at det i noen grad er vanskelig å finne litteratur tilpasset den norske emnegruppa, samtidig understrekes det at det totalt sett er et stort utvalg av gode lærebøker.

Informantene fra statsvitenskap vurderer litteraturdekningen som god. Det har de senere årene kommet mye relevant litteratur - også på norsk. Eksempelvis trekkes innføringsboken i statsvitenskap frem. Det pekes imidlertid på enkelte mangler i mindre emner - uten at dette endrer det generelle inntrykket. En av informantene beskriver utviklingen slik:

“Fra å ha vært en periferi i forhold til USA, og fra å ha brukt svenske oversettelser på 70- og 80-tallet, trenger vi nå i mindre grad å se i den retning. Det produseres mye i norske statsvitenskapelige miljøer - både på norsk og engelsk.”

Et lignende bilde tegnes for sosialøkonomi. På spørsmål om litteraturdekningen på grunnfaget, uttaler en av informantene;

“Det er mye å velge mellom, og vi får hvert år tilsendt ny litteratur til vurdering. Mendet kan være vanskelig i enkelte mindre spesialemner, særlig i forhold til hva som er relevant for norsk økonomi eller særnorske forhold.”

Begge informantene peker samtidig på at også utvalget for spesialemnene er blitt gradvis bredere. Når det gjelder innføringsbøkene i mikro- og makroøkonomi, blir det fra UiOs side betegnet som et problem at de amerikanske lærebøkene er for lite analytisk orientert i forhold til det norske grunnfaget. Informanten sier det derfor er produsert noe materiale ved instituttet - dels for å sikre en analytisk innfallsvinkel, dels for dekke tema som arbeids- og miljøøkonomi og mer generelle særtrekk ved små og åpne økonomier. I tillegg benyttes en amerikansk lærebok beregnet på et noe høyere nivå. Denne problemstillingen synes noe mindre relevant ved HiM, noe som kan skyldes at det benyttes norske innføringsbøker.

Produksjon av faglitteratur

I kapittel 2.2 ble det pekt på at den vitenskapelige artikkelen er den klart dominerende publikasjonsform. Dette synes også å være tilfellet for de vitenskapelig ansatte som er intervjuet her. På spørsmål om hva som dominerer deres egne vitenskapelige produksjoner svarer et flertall engelskspråklige artikler og at internasjonale vitenskapelige tidsskrifter er siktemålet. Flere trekker frem at publisering i internasjonale tidsskrift er meriterende i forhold til å skrive lærebøker, og at man generelt mangler både økonomiske og meriterende insentiver i forhold til å skrive lærebøker. Særlig trekkes dette frem av fysikerne som peker på at markedet for norske lærebøker er lite. Generelt synes både manglende insentiver og tidspress å føre til at mange vegrer seg for å skrive lærebøker, samtidig understrekes det av flere at mange vitenskapelig ansatte faktisk skriver lærebøker. Informantene har ulike synspunkt på hvilke virkemidler som kan fremme norske lærebøker. På den ene siden gis det uttrykk for at både vikarstipend og forskningsfri kan virke stimulerende, på den andre at bruk av forskningsfri til å skrive lærebøker er en feil prioritering. En av informantene i psykologi peker også på at det å bruke tid på å skrive innføringsbøker som skal dekke bredden i faget, går utover forskningen på det spesifikke forskningsfeltet man vanligvis er opptatt av. Fordi forskningsfeltet endres raskt, kan man dermed risikere å være ute av feltet når man kommer tilbake. En annen informant peker på at man kan tenke seg en løsning hvor de vitenskapelig ansatte fritas for undervisning og administrative oppgaver, og at det gjennom gis rom til å prioritere lærebokskrivning.

3.2 De vitenskapelig ansattes syn på norsk- kontra engelskspråklig pensumlitteratur

Flere av de vitenskapelig ansatte beskriver bruken av engelskspråklig litteratur på grunnfagsnivå som et dilemma. På den ene siden ser man at terskelen i forhold til å tilegne seg faget kan bli høyere enn ved bruk av norskspråklig litteratur. På den andre siden hevdes at det er viktig at studentene tidlig orienteres internasjonalt. I det ligger både språktrening og at man tidlig i studiet får kjennskap til internasjonal fagterminologi. Vurderingene varierer likevel noe, dels avhengig av i hvor stor grad engelskspråklig litteratur benyttes og dels avhengig av sentrale trekk ved det enkelte fag (jf. 1.1).

Fysikk

I fysikk synes holdningen til pensumspråk å preges av at faget karakterises som internasjonalt. Ved UiO vises det til at lærebokspørsmålet har vært gjenstand for diskusjon i Norsk fysikkråd. Komiteen som i 1989 vurderte behovet for lærebøker på norsk i emnegruppen skriver bl.a:

“Blant universitetsansatte fysikere synes interessen for fysikkbøker på norsk å være minimal. Med få unntak hevder de at alle fysikkstudenter før eller siden må lære seg å beherske engelsk, og at jo før de “twinges” gjennom denne læringsprosessen desto bedre. Videre vil svært få føle seg forpliktet til å benytte eventuelle norske bøker i sin undervisning; friheten til selv å kunne velge pensumbøker oppfattes av mange som en forutsetning for å kunne engasjere seg i undervisningen”(Uttalelse fra komite nedsatt av Norsk Fysikkråd, 1989).

Komiteens konklusjon den gang var at det generelt ikke er behov eller interesse for norske lærebøker i emnegruppen, samtidig ble det pekt på behov for en norsk lærebok i “Generell fysikk” til bruk i de innledende emner (nivået under emnegruppe-nivå) (ibid.). Informanten ved UiO sier at konklusjonen også ved senere anledninger har vært at faget er internasjonalt, og at det er helt vesentlig at studentene venter seg til den internasjonale litteraturen. Engelskspråklig faglitteratur foretrekkes derfor. Tilsvarende peker informanten ved NTNU på viktigheten av at studentene leser faglitteraturen på engelsk, samtidig som gis det uttrykk for at det er både arbeidskrevende og dyrt å få frem lærebøker som kan konkurrere med kvaliteten på de amerikanske lærebøkene.

Psykologi

Informantene i psykologi vurderer engelskspråklig litteratur som positivt, men også som “et nødvendig onde”. Det pekes på at faget endres raskt og at det derfor er viktig å benytte oppdatert litteratur. Videre betegnes det å beherske språket og den engelske terminologien som en forutsetning for dem som vil gå videre med faget.

Informanten ved UiO sier samtidig at grunnfagpensumet kunne vært noe mer balansert enn i dag, dels for å imøtegå et behov hos studentene - et behov som bl.a uttrykkes ved at studentene kjøper norskspråklige bøker som egentlig er beregnet på fjernundervisning. Samtidig tror informanten bruk av norske lærebøker som pensumlitteratur vil være et viktig signal til dem som ønsker å skrive. Endelig blir

det innen et emne som sosialpsykologi sett på som et problem at faget i for stor grad preges av amerikanske samfunnsforhold og verdier.

Statsvitenskap

Sammenlignet med psykologi og fysikk brukes engelskspråklig pensumlitteratur i et relativt beskjedent omfang ved både grunnfagene i statsvitenskap og sosialøkonomi (jf. kap 2.3). I følge informanten ved HiM har man eksplisitte diskusjoner om bruk av engelskspråklig litteratur på grunnfagsnivå, og det har vært en bevisst politikk å begrense omfanget. Informanten antyder at dette dels er i tråd med DH-tradisjonen, og dels et resultat av at sammensetningen av studentgruppen er annerledes enn ved universitetene. Mange er deltidsstudenter med andre forkunnskaper i engelsk. Inntrykket fra UiO er at språk i liten grad er tema når pensumlitteraturen diskuteres og vedtas, samtidig velges vanligvis den norskspråklige utgaven hvis en lærebok også forekommer på engelsk. Informanten gir uttrykk for at engelskspråklig litteratur er positivt, og at det egentlig burde brukes mer enn det som gjøres per i dag - bl.a av hensyn til bredden i faget.

Sosialøkonomi

I likhet med statsvitenskap ved HiM, er det for samfunnsøkonomi grunnfag en bevisst politikk at hovedtyngen av pensumlitteraturen på introduksjonskursene skal være norsk - noe som bl.a har resultert i at det brukes norske innføringsbøker i mikro-og makroøkonomi. Samtidig oppgis engelskspråklig litteratur som anbefalt støttelitteratur for å introdusere den engelske terminologien. Informanten sier videre at bruken av engelsk eller norsk diskuteres årlig, og antyder at det sannsynligvis hadde blitt mer engelsk litteratur hvis man ikke hadde hatt en prinsipiell holdning om bruk av norskspråklig litteratur fordi enkelte faglærere ønsker å benytte mer engelsk litteratur. Det pekes samtidig på at det er et dilemma fordi den utenlandske litteraturen ofte representerer en større bredde, samtidig som den gjerne er mer oppdatert. Studentene bør også lære seg fagterminologien på engelsk. Til sammenligning gir informanten ved UiO uttrykk for en mer pragmatisk holdning til pensumlitteraturens språk. Selv om grunnfagsstudentene gjerne vil ha mer norskspråklig litteratur, er hovedhensynet det faglige innholdet samt at litteraturen dekker de rette problemstillingene. Engelsk litteratur vurderes dessuten som helt nødvendig for at studentene skal få kjennskap til engelskspråklig terminologi, samtidig som den bidrar med andre innfallsvinkler.

3.3 Pensumrevisjoner

Valg av pensumlitteratur

Det har så langt fremgått at faglitteraturens språk i noen grad vektlegges ved valg av pensum- litteratur. Hvilke andre hensyn vektlegges? Materialet tyder på at den enkelte faglærer står relativt fritt når det gjelder valg eller utskifting av

pensumlitteratur. Faglærerne er imidlertid bundet av de rammer som er vedtatt for hvilke emner som skal inngå. Eksempelvis har det nasjonale fagrådet i psykologi lagt føringer på hvilke tema som skal inngå i grunnfaget. For øvrig synes pensumlitteratur i liten grad å være et eksplisitt tema i slike fora.

Revisjonene variere både i formaliseringsgrad, hyppighet og omfang. Noen av fagene har årlige gjennomganger, andre mer tilfeldig eller etter behov. Noen av fagene har egne undervisningsutvalg som tar seg av disse spørsmålene, andre steder er koordinator tillagt det reelle ansvaret. Et fellestrekk er at større endringer vurderes og foretas i samarbeid mellom de ansvarlige for grunnfaget - gjerne i organer som undervisningsutvalg eller særskilte komiteer, initiativ til endring kommer imidlertid som regel fra kursansvarlig. Når det gjelder informantenes egne vurderinger i forhold til valg av pensumlitteratur er følgende uttalelse representativ:

“...prinsippet må være at en velger den beste litteraturen uavhengig av språk”.

Flertallet understreker at valg av pensumlitteratur primært er en rent faglig vurdering, hvor hovedhensynet er samsvar mellom studieplan og pensumlitteratur. I det ligger at litteraturen er innholdsmessig relevant og av god kvalitet, at nivået er tilpasset grunnfaget og studentenes forkunnskaper, og at litteraturen er oppdatert. I tillegg nevnes at også muligheten til å gjøre koplinger til andre deler av faget er viktig. Flere understreker imidlertid også at valg av pensumlitteratur er en avveing mellom flere hensyn, men generelt synes både pedagogisk tilrettelegging, språk og pris å komme i annen rekke. Samtidig sier halvparten av de vitenskapelig ansatte at de ville valgt norskspråklig litteratur i de tilfeller hvor det finnes likeverdige alternativ, og at pensumlitteraturen i noen grad sees i sammenheng med tanke på en balanse mellom norsk og engelskspråklig litteratur. Det siste gjelder primært for fagene sosialøkonomi og statsvitenskap.

Utskifting av pensumlitteratur

Et flertall av informantene gir uttrykk for at pensumlitteraturen skiftes ut relativt ofte, selv om pensum i hovedsak er fastlagt. Flere hensyn eller mekanismer nevnes som sentrale i den sammenheng. En hovedårsak synes å være at den faglitteraturen som benyttes har mangler - enten tematisk eller at den er lite egnet for grunnfagsnivået. En annen årsak er at det kommer inn nye tema, eller at det utgis ny eller oppdatert litteratur som vurderes som bedre. I noen grad medfører også skifte av faglærer at litteratur byttes ut. En av informantene fra psykologi peker på et problem knyttet til faglige versus praktiske hensyn. Det pekes på at psykologi er avhengig av et stort antall eksterne sensorer som helst ser at pensumlitteraturen er noenlunde stabil, ønske om pensumrevisjoner må derfor vurderes opp mot hensynet til eksamensavviklingen. I tillegg nevnes eksempler på at mer gjennomgripende endringer i studiestrukturen har resultert i utskifting av pensumlitteratur. Informantene i psykologi peker også på at det har skjedd en viss

grad av harmonisering på tvers av læresteder fordi grunnfaget er opptaksgrunnlag for profesjonsutdanningen. For øvrig tyder materialet i liten grad på at det konkret samarbeides om pensumlitteratur lærestedene i mellom. Flere av informantene peker på at kontaktflatene fagmiljøene i mellom er mer på individuell basis, samtidig vurderes den pensumlitteraturen som benyttes ved andre læresteder. Informantene ved HiM peker på at hensynet til at studietilbudet godkjennes og gir innpass ved universitetene også har betydning for utforming av studieplan og valg av litteratur.

En annen mekanisme er tilbakemeldinger fra studentene. Flere av informantene gir uttrykk for at studentenes synspunkter på pensumlitteraturen ofte resulterer i endringer. Det gis imidlertid også eksempler på at valg og utskifting av pensumlitteratur rører ved andre hensyn enn de rent faglige. Både vitenskapelig ansatte og studenter peker på at pensumlitteratur skrevet av ansatte ved lærestedet har en sterk posisjon. Særlig trekkes dette frem av informantene i statsvitenskap ved Universitetet i Oslo hvor det antydes at *“en mistenkelig stor del”* av grunnfagspensumet er skrevet av ansatte ved instituttet. En forklaring kan være at flere av lærebokforfatterne i statsvitenskap er ansatt nettopp ved UiO, og at litteraturen er skrevet nettopp med tanke på bruk i grunnfaget og derfor er det beste faglige alternativet. Generelt kan det imidlertid stilles spørsmål ved om lærebokforfattere også velger å benytte egenprodusert litteratur av hensyn til den økonomiske gevinst som ligger i å få en lærebok inn på pensum, eller med tanke på sin posisjon innenfor faget.

Lignende problemstillinger pekes også på av andre informanter, men materialet tyder på at denne typen uenighet om pensumlitteratur særlig er aktuelt ved de læresteder hvor en eller flere i fagmiljøet har skrevet faglitteratur som brukes på grunnfaget. Det blir i den forbindelse hevdet at grunnfagspensumet kan bli for *internt*, og at det er viktig med litteratur som eksempelvis utfordrer bruk av perspektiv eller tenkemåter. Andre informanter peker på at uenighet om valg eller utskifting av pensumlitteratur mer er knyttet til ulike oppfatninger om tilnæringsmåter til faget, eller om hva som rent konkret skal være pensum.

Hvilken rolle spiller forlagsbransjen?

Et av spørsmålene til de vitenskapelig ansatte var i hvilken grad norske fagmiljø oppsøkes av representanter for utenlandske eller norske forlag, og om slik virksomhet er utslagsgivende for valg av pensumlitteratur. Samtlige vitenskapelige ansatte bekreftet at de oppsøkes direkte av representanter for forlagene som vil selge pensumlitteratur. Det påpekes også at norske forlag tar direkte kontakt for å undersøke hvorvidt det savnes litteratur innen enkelte felt eller om man har forslag til personer som kan skrive en lærebok. De utenlandske forlagene beskrives imidlertid generelt som mer pågående.

Forlagenes markedsføring - enten gjennom direkte oppsøking, konferanser eller utsending av bøker og oversiktskataloger - representerer for et klart flertall en vesentlig kilde når det gjelder å holde seg orientert om ny faglitteratur.

Informantene avkrefter imidlertid at forlagenes markedsføring har avgjørende betydning for valg av pensumlitteratur. Selv om virksomheten kan medføre at en blir oppmerksom på en bok, sier et flertall av informantene at tilsendt materiell ofte blir stående ulest. Det pekes på at man også får tilsendt tilleggsmateriell i form av ferdige transparenter for bruk i undervisning og oppgavesamlinger, et flertall gir imidlertid uttrykk for at dette i liten grad brukes. Når det gjelder pensumlitteratur sier flertallet at de følger aktivt med på eget fagfelt, og at informasjon - foruten via forlagene - utveksles og innhentes via kollegaer, bibliotekene, bokanmeldelser i tidsskrift og i noen grad internett.

3.4 Fagterminologi

Et flertall av de vitenskapelig ansatte gir uttrykk for at fagterminologien i deres fag er dominert av engelsk/amerikansk terminologi. Samtidig varierer både holdningen til hvorvidt det er behov for å utvikle et begrepsapparat på norsk, og også tilbøyeligheten til å oversette fagterminologien til norsk.

Informantene fra statsvitenskap gir uttrykk for at det meste oversettes, men at det også varierer noe hvorvidt man prøver å finne norske ord - dels fordi det dreier seg om godt innarbeidede internasjonale begrep. Det pekes på at det er viktig at begrepene gir gjenkjenning ved lesing av den engelske litteraturen. Tilsvarende bilde gis av informantene tilknyttet sosialøkonomi.

Informantene fra fysikk sier det arbeides med å definere autoriserte begrep innenfor faget. Informanten fra UiO peker på at arbeidet er kontroversielt fordi faget i seg selv er såvidt internasjonalt at det i liten grad er behov for egne norskspråklige begrep. Informanten sier videre at langt de fleste universitetsansatte foretrekker å bruke engelsk terminologi, bl.a er et argument at disse begrepene er lettere å gjenkjenne fra litteraturen mens oversettelsene snarere skaper distanse til faget. Til sammenligning peker informantene fra NTNU på at de ansatte bruker norsk terminologi seg i mellom, men også at enkelte begrep ikke har slått rot. Det trekkes bl.a frem eksempler på at fysiske begrep har flere norske oversettelser, noe som også pekes på av den tidligere nevnte komiteen for vurdering av norske lærebøker hvor det heter:

“Spørsmålet om norske lærebøker er nært knyttet til anvendelsen av norske navn på fysiske begreper. Forvirringen på dette området er stor (heter det angulært moment, dreieimpuls, banespinn, bevegelsesmengdemoment, massehastighetsmoment, eller massefartmoment på norsk?) og Norsk Fysikkråd synes å være det rette forum for drøfting av dette problemet.”

Informanten fra NTNU sier videre at man forsøker å bruke offisielle betegnelser i undervisningen, og også at norske betegnelser brukes i skriftlig materiale. På bakgrunn av uttalelser fra de to informantene kan dermed praksisen synes å være noe ulik i de to fagmiljøene.

Fagterminologien i psykologi synes å preges av internasjonalt utviklet terminologi og engelskspråklige begreper, og det hevdes av en av informantene at det er *“vanskelig å benytte norske begrep i et internasjonalt fag”*. Samtidig brukes norsk der det er naturlig, en av informantene i psykologi sier:

“Vi prøver å finne norske ord og uttrykk, men det kan være at det ikke er fullstendig sammenfall. Studentene strever med terminologien, og vi oppfordrer dem til å skrive det engelske ordet i parentes hvis man sliter med begrepene.”

Flertallet av informantene gir uttrykk for at studentene strever med fagterminologien, særlig i det første semesteret. Inntrykket er imidlertid at dette mest er fordi begrepene er nye, og i mindre grad knyttet til hvorvidt begrepene presenteres på norsk eller engelsk. Et mindretall hevder at de bruker tid på å forklare eller oversette begrepene, samtidig gir flertallet uttrykk for at dette gjerne ligger implisitt i forelesningene. Det blir i den sammenheng også understreket av flere at studentene får god hjelp i forelesningene fordi disse er på norsk.

4 Studentenes vurderinger av pensumlitteraturen

Det er relativt stor variasjon i studentenes syn på engelskspråklig pensumlitteratur. Forskjellene kan sees i lys av hvor stor andel av pensumlitteraturen som er engelskspråklig på de enkelte fagene (jf. 2.3), men også som et uttrykk for individuelle holdninger uavhengig av fag. Individuelle variasjoner i evnenivå og motivasjon kan ha betydning for de synspunktene som kommer til uttrykk, det samme gjelder studentenes erfaringsbakgrunn i form av tidligere studier og engelskspråklig kompetanse. Av de 13 studentene har kun en hatt et lengre utenlandsopphold. For 7 av studentene var faget de ble intervjuet om deres første møte med høyere utdanning, 6 av studentene hadde 1-1,5 års “fartstid” fra andre fag.

Formuleringer som “de fleste mener” eller “et mindretall antyder” er benyttet for å gi indikasjoner om tendenser i materialet. Det er likevel problematisk å trekke klare konklusjoner på bakgrunn av intervju med en liten gruppe studenter. Studentene er imidlertid spurt om deres inntrykk av medstudenters forhold til engelskspråklig pensumlitteratur. Det, i tillegg til enkelte trekk fremkommet ved evalueringer utført av fagutvalgene, gir samlet et bilde som dekker en noe større studentgruppe.

4.1 Studentenes holdninger til norsk kontra engelskspråklig pensumlitteratur.

Alle studentene gir uttrykk for engelskspråklig litteratur er mer krevende enn norskspråklig litteratur rent tidsmessig, samtidig varierer synet på hvorvidt engelsk litteratur *faktisk* kompliserer studiet. Dette illustreres av følgende utsagn fra tre studenter:

“Det blir unødvendig tungvint med engelsk litteratur. Først skal man forstå engelsken, deretter skal man forstå innholdet.”

“Jeg synes den engelske litteraturen er bedre. Det har ikke noe med språket å gjøre, bøkene er bare rett og slett bedre.”

“Jeg synes ikke det kompliserer studiet. Det positive med engelsk litteratur er at man kommer inn i terminologien. For meg er det viktig fordi jeg planlegger å studere videre utenlands. Dessuten synes jeg den engelske litteraturen er på et høyere akademisk nivå, det krever mer og gir en intellektuell utfordring.”

Generelt synes holdningen til engelskspråklig litteratur dels å avhenge av hvilke lærebøker det er snakk om. Flere av studentene trekker frem eksempler på engelskspråklige lærebøker hvor de mener språkbruken er unødig tung, dette gjelder imidlertid også norskspråklige lærebøker. I noen grad er holdningen også

avhengig av emne. Særlig studentene i statsvitenskap peker på at det virker mer naturlig med engelskspråklige lærebøker i f.eks internasjonal politikk enn i litteratur som omhandler norske forhold. Felles for et flertall av studentene er at det nærmest tas som en selvfølge at hele eller deler av pensumlitteraturen er på engelsk. Flertallet peker også på at engelskspråklig faglitteratur har en viktig rolle utover det rent innholdsmessige aspektet. Selvom litteraturen oppleves som tidkrevende, blir det fremhevet at den bedrer språkforståelsen og ordforrådet, og at litteraturen gir nødvendig trening både i forhold til videre studier og utenlandsopphold. Intervjumaterialet tyder på at studentenes syn på forholdet mellom norsk- og engelskspråklig pensumlitteratur varierer med fagtilhørighet (jf. kap 2.3):

Psykologistudentene

Psykologistudentene gir klart uttrykk for at de syns det er for mye engelsk, og at de særlig i starten av grunnfaget hadde behov for norskspråklig litteratur som gjorde nye og ukjente begreper mer tilgjengelig. De ser gjerne at noen av bøkene oversettes til norsk, selv om dette skulle medføre at lærebøkene ville bli noe dyrere. En av studentene sier at en norsk original innføringsbok med utgangspunkt i norske samfunnsforhold ville være å foretrekke.

De tre psykologistudentene sier også at de har inntrykk av at medstudenter generelt sliter med litteraturen, og at dette særlig gjelder i startfasen av grunnfaget. Samtidig sier en av studentene at pensumlitteratur og språk ikke er et eksplisitt diskusjonstema, men at det snarere tas for gitt *“at det er sånn det skal være på universitetsnivå”*. At norskspråklig pensumlitteratur er et savn blant psykologistudentene, kommer også til uttrykk i bruk av alternative litteraturkilder. I tillegg til at flere kjøper bøker beregnet på fjernundervisningstilbudet i psykologi, sier en av studentene at han henter forelesningsnotater fra NTNU som er lagt ut på internett. En annen kilde er sammendrag lagd av viderekommende studenter.

Fysikkstudentene

Tilsvarende svarer de tre fysikkstudentene fra UiO og NTNU at de ville foretrukket noe mer norskspråklig litteratur, særlig på de første kursene i emnegruppen. To av studentene sier de ville ha foretrukket norske oversettelser av bøkene, men at det avhenger av prisforskjellen. Det er også en forutsetning at oversettelsen er god. En av fysikkstudentene sier hun ville valgt bøker på originalspråket, og begrunner det med at hun vurderer muligheten for feil eller mangler i oversettelsen som stor. Da er en norsk original lærebok å foretrekke. Det generelle inntrykket er likevel at fysikkstudentene ikke har sterke motforestillinger mot engelskspråklig litteratur. Det gis uttrykk for at man fort venner seg til det, samt at treningen er viktig for videre studier. En av studentene tillegger at det egentlig er uproblematisk siden forelesningene er på norsk. På spørsmål om medstudenters holdning til engelskspråklig litteratur er følgende uttalelse fra en av fysikkstudentene typisk: *“Jeg*

har inntrykk av at de fleste synes det er greit. Vi vet at vi må bruke engelske senere, bl.a skriver mange hovedfagsoppgaven sin på engelsk.”

Selv om *språk* ikke synes å være et utbredt diskusjonstema, har studentene likevel klare oppfatninger om sterke og svake sider ved pensumlitteraturen.

Fysikkstudentene ved UiO peker på at det ofte er lite samsvar mellom pensum og lærebok, noe som også fremgår av fagutvalgets evalueringer fra 1997/98. I tre av kursene går kritikken primært på læreboka som benyttes. Fellesnevneren er manglende samsvar mellom studieplan og pensum. Denne mangelen på egnede lærebøker synes å være en viktig årsak til at det i stor grad brukes “forelesningshefter” som tilleggslitteratur ved begge lærestedene. Heftene er hovedsakelig en samling av forelesningsnotater skrevet av foreleserne, og fungerer både som utdyping av og supplement til lærebøkene. I tillegg inngår gjerne oppgaver tilpasset nivået i grunnutdanningen. Dette kan sees som en indikasjon på at mangelen på egnede lærebøker i fysikk er relativt stor, men også på at studentenes behov for norskspråklig pensumlitteratur i noen grad dekkes gjennom forelesningsheftene, og at spørsmålet av den grunn i mindre grad opptar dem.

Sosialøkonomi- og statsvitenskapstudentene

Blant studentene i sosialøkonomi og statsvitenskap er meningene delte. Det er ingen vesentlige forskjeller mellom studentene fra universitetet og studentene fra høyskolen. En av sosialøkonomistudentene gir uttrykk for at det i større grad burde brukes engelsk litteratur, noe som både begrunnes i at bøkene er bedre og at man får mer trening. En annen sier det “*var greit som det var*”. Ingen av dem mener den engelske litteraturen kompliserte studiet, samtidig sies det at studentene generelt vil at mesteparten av pensumlitteraturen skal være norskspråklig.

Hovedinntrykket fra intervjuene med statsvitenskapstudentene er at studentene ikke er særlig opptatt av pensumlitteraturens språk, noe som kan ha sammenheng med at omfanget av engelskspråklig litteratur er såvidt lite. Samtidig finner studentene det mer naturlig med engelskspråklig litteratur i noen emner enn i andre (jf. 4.1). Studentene gir uttrykk for at et fag som statsvitenskap må ha utenlandsk litteratur for å sikre en internasjonal vinkling på grunnfaget, samtidig pekes det på at grunnfaget er kjennetegnet av et bredt spekter av tema hvor mye er puggstoff og hvor norskspråklig litteratur er en fordel. På spørsmål om medstudenters forhold til engelskspråklig litteratur svarer studentene at meningene er delte - noe som også kom fram i en evaluering utført av fagutvalget ved UiO våren 1997. En av statsvitenskapstudentene utdyper med følgende kommentar:

“De fleste synes det er greit, men det er noe med forholdet mellom liv og lære. På den ene siden vil man ha internasjonalisering og reise ut, på den andre siden klages det over for mye engelskspråklig litteratur.”

4.2 Fagterminologi og referanseramme

Fagterminologi

Et argument som har vært fremmet i favør av norskspråklige lærebøker på grunnfagsnivå er at norsk fagterminologi gjør det lettere for begynnerstudentene å tilegne seg nye og ukjente begreper, noe som igjen styrker fagforståelsen på et tidlig stadium i studiet (Hertzberg 1996). Motsatt kan det hevdes at økende internasjonalisering gjør behovet for norskspråklig terminologi mindre. I intervjuene ble studentene spurt om både fagterminologi, lærebøkens referanseramme og bruk av eksempler fra norske samfunnsforhold.

Et flertall av studentene (uavhengig av fag) sier fagterminologien er vanskelig, men at dette mer skyldes at begrepene er ukjente enn at de presenteres på et fremmedspråk. I fagene statsvitenskap og sosialøkonomi sier studentene at det er små forskjeller mellom de norske og engelske begrepene, samtidig som fagterminologien er godt innarbeidet. På spørsmål om det mangler norsk terminologi sier studentene at de fleste engelske begrepene har norske paralleller, samtidig som enkelte er unødvendige å oversette. Fysikkstudentene sier at faget domineres av internasjonal og engelskspråklig terminologi, og at også foreleserne hovedsakelig bruker de engelske begrepene. En fordel er at man da kjenner igjen begrepene fra litteraturen, en av studentene trekker imidlertid frem en annen side ved bruk av engelsk fagterminologi:

“En annen ting er at når du enkelte ganger har lest en oppgave på engelsk, og på eksamen får oppgaven formulert på norsk så kan man få problemer med å se at de faktisk spør etter det samme - men de som er flinke sliter nok ikke med det”.

Et mindretall av studentene antyder at de i skriftlige arbeider har manglet norske faguttrykk og i stedet brukt engelske begrep - uten at dette synes å representere noe problem. Enkelte gir uttrykk for at det er enklere å huske begrepene på det språket man har lest dem. Psykologistudentene er dem som klart peker på at det mangler norsk fagterminologi. Engelsk terminologi dominerer faget og også forelesningene, samtidig som noe blir oversatt. Psykologistudentene peker samtidig på at internasjonal terminologi er viktig hvis man skal gå videre på profesjonsstudiet, og også at ikke alle begrep bør oversettes til norsk. Om eksamensavvikling og oppgaveskriving sier en av studentene:

“Vi oppfordres til å sikre oss ved å skrive begrepene på begge språk, men det er vanligst å bruke de engelske - særlig der vi mangler norske begrep med tilsvarende betydning.”

Generelt synes studentenes vurdering av hvorvidt fagterminologien oppleves som vanskelig å avhenge av hvilken vekt terminologi vektlegges på forelesninger eller i gruppeundervisning. Et mindretall antyder eksplisitt at foreleserne i for liten grad

bruker tid på å spesifisere terminologien, enten det dreier seg om norske eller engelske begrep. Flertallet gir uttrykk for at det er mye avhengig av foreleseren. Det hevdes at enkelte forelesere bruker begrepene “*automatisk og glemmer at det er nye ord for studentene*”, men også at mange bruker tid på å forklare. I noen grad brukes seminargrupper til å gjennomgå terminologien. Flere av studentene trekker frem at de har stor nytte av ordbøker hvor det gis en begrepsavklaring på norsk - eksempelvis Statsvitenskaplig leksikon eller psykologisk ordbok.

Referanseramme

Et av spørsmålene i undersøkelsen er hvorvidt studentene savnet lærebøker med referanse til norske samfunnsforhold. Igjen er svarene i hovedsak avhengig av hvilket fag studentene studerer/har studert. Fysikkstudentene svarer naturlig nok at problemstillingen er lite relevant, samtidig sier en at han generelt savner flere konkrete eksempler. Studentene i statsvitenskap gir uttrykk for at norske samfunnsforhold er godt dekket i pensum. En student antyder at dette kan være avhengig av studentenes forkunnskaper, samtidig som de vitenskapelig ansatte må kunne forvente at studentene har en viss kjennskap til det norske samfunn. En annen student svarer følgende på spørsmålet:

“*Nei! Jeg synes det er godt å få øynene opp for det som foregår utenfor norske landegrenser - det er jo noe av poenget med statsvitenskap.*”

At spørsmål omkring det særnorske er godt representert synes også å være holdningen blant studentene i sosialøkonomi. En av studentene gir imidlertid uttrykk for at pensum burde oppdateres i forhold til f.eks olje-politikk. Til sammenligning sier psykologistudentene at relatering til norske samfunnsforhold er en klar mangel ved grunnfaget. Selv om noen av foreleserne er flinke til å trekke inn eksempler fra Norge, og selv om problemet avhenger av hvilket del av grunnfaget det er snakk om, blir det pekt på at lærebøkene kun har eksempler fra det amerikanske samfunn. En av psykologistudentene eksemplifiserer med å si: “*Vi blir eksperter på amerikanske rotter og studenter*”.

4.3 Hva er en god lærebok?

To element peker seg ut i studentenes vurdering av hvilke egenskaper som kjennetegner en god lærebok: *innhold* og *pedagogisk tilrettelegging*. I innhold inkluderer studentene hovedsakelig at lærebøkene er i samsvar med det som faktisk er pensum (relevans), at de er interessante og innebærer en utfordring og at de er oppdaterte både teoretisk og empirisk, samt at det gis relevante eksempler. I pedagogisk tilrettelegging legger studentene primært:

- at læreboken er godt strukturert og gir gode forklaringer
- at læreboken inneholder en god oppsummering
- at læreboken inneholder gode illustrasjoner/figurer

- at språket er godt, og ikke unødvendig akademisk

Samtidig understreker et flertall at lærebøkene bør ha en god balanse av bredde og dybde. Studentene ble også spurt om de mente de engelske lærebøkene på noen måte var bedre enn de norske. Fysikkstudentene og psykologistudentene mangler sammenligningsgrunnlag siden alle lærebøkene er engelskspråklige. De andre studentene gir uttrykk for at de synes det er vanskelig å sammenligne lærebøkene. Et flertall antyder at engelske bøker går mer i dybden og at de av den grunn er bedre, samtidig pekes det på at kvaliteten på lærebøkene generelt varierer og at det ikke avhenger av hvorvidt bøkene er norske eller utenlandske, eller om de er skrevet på norsk eller engelsk.

Lærebøkens språk (norsk eller engelsk) synes dermed å være mindre viktig i forhold til studentenes vurdering av hva som er en god lærebok. De fleste studentene mener at kostnadsnivå er underordnet når det gjelder hva som er viktige egenskaper ved lærebøkene. Prisnivå er likevel noe som opptar studentene. En student sier “*blir det for dyrt, kopierer jeg*”. Andre - særlig psykologi- og fysikkstudenter gir uttrykk for at de tror at norske lærebøker ville komme til å bli veldig dyre i forhold til de engelske.

Flertallet av studentene har deltatt på evalueringer av faget, hovedsakelig gjennom evalueringer foretatt av fagutvalgene eller i form av spørreskjema som deles ut av foreleserne. Selv om pensumlitteraturens språk inngår som tema i slike sammenhenger, synes studentene å være mer opptatt av lærebøkens innhold og relevans (jf. 4.1, 4.3). Dette fremgår også av fagevalueringer utført av fysikkstudentene og statsvitenskapstudentene ved UiO.

4.4 Hvordan anskaffes pensumlitteraturen?

Det ble i kapittel 2.1 pekt på at studenter i stor grad kopierer ulike former for fagmateriell. Materialet i denne undersøkelsen tyder imidlertid på at studentene i hovedsak kjøper pensumlitteraturen. Studentene ble bedt om å gi et anslag over hvordan anskaffelsene fordelte seg mellom kategoriene *kjøp, lån, kopiering* og *annet*.

Ti av studentene oppga at de kjøpte mellom 90 og 100 % av pensumlitteraturen - av disse oppga fire studenter at de kjøper all pensumlitteratur. To studenter anslo at ca. 85 % ble kjøpt, mens en student oppga at mellom 60 og 70 % av litteraturen ble kjøpt. Det er ingen forskjeller i henhold til studentenes fagtilknytning. Studentene kjøper i all hovedsak ny litteratur, og begrunner det dels i at de skal bruke bøkene i videre studier, og dels i at brukte bøker inneholder andres notater og markeringer. I hovedregelen kopierer studentene den litteraturen de ikke kjøper. For flertallet dreier dette seg om ca 10 % av pensumlitteraturen. Det kopieres primært utdrag fra lærebøker studentene vurderer som mindre relevante eller

sentrale, eller hvor det kun er lagt opp et fåtall sider av en forholdsvis dyr lærebok. Studentene oppga videre at biblioteket kun ble brukt til lån av tillegglitteratur bl.a i forbindelse med oppgaveskriving. En annen kilde er internett som av enkelte brukes for å hente ut informasjon/materiell til oppgaver.

5 Sammenfatning

5.1 Noen hovedtrekk

Vi har i denne rapporten belyst pensumlitteratur tilhørende fire grunnfagsutdanninger i UoH-sektoren. Vi har sett på utviklingen av norsk kontra engelskspråklig pensumlitteratur på 90-tallet og det faktiske omfanget av engelskspråklig pensumlitteratur per i dag. Vi har dessuten undersøkt hvilke mekanismer og hensyn som ligger til grunn for valg av pensumlitteratur, samt hvordan vitenskapelig ansatte og studenter vurderer norsk kontra engelskspråklig pensumlitteratur. Bakgrunnen for prosjektet var en antakelse om at engelskspråklig litteratur i økende grad benyttes som pensumlitteratur på lavere grads nivå. Det foreliggende materialet gir imidlertid ikke grunnlag for å trekke en slik konklusjon - generelt ser bruken av engelskspråklig litteratur ut til å være relativt stabil i den perioden vi har sett på. Det er likevel grunn til å peke på noen andre hovedtrekk:

Forskjeller mellom fag

Et slående trekk er de store forskjellene mellom fagene fysikk og psykologi på den ene siden og statsvitenskap og sosialøkonomi på den andre. I grunnemnet i fysikk og psykologi grunnfag er tilnærmet 100 % av den litteraturen studentene skal tilegne seg engelskspråklig. De vitenskapelig ansatte ved begge fag gir uttrykk for at fagene i stor grad er internasjonale og at litteraturen representerer både viktig og nødvendig trening for studentene. Det kan imidlertid stilles spørsmål ved om bruken av engelskspråklig litteratur er et resultat av et bevisst ønske om å orientere studentene internasjonalt. En annen, nærliggende forklaring synes å være at det mangler norskspråklige alternativer. Spørsmålet er i så fall hvilket språk som ville foretrekkes hvis det fantes reelle alternativer? Når det i tillegg primært er innenfor disse fagene at informantene peker på til dels manglende samsvar mellom studieplaner og pensumlitteratur, og til dels manglende referanser til norske samfunnsforhold, gir dette grunnlag for å anta at det er et reelt behov for norske lærebøker i både fysikk og psykologi.

Til sammenligning benyttes engelskspråklig litteratur i langt mindre grad i både statsvitenskap og sosialøkonomi. Informantene trekker frem at det de senere årene er kommet mye norskspråklig og norskprodusert faglitteratur - noe som gjenspeiles i pensumlistene. Dette indikerer en sammenheng mellom tilgang på og bruk av norskspråklig faglitteratur som pensumlitteratur på lavere grads nivå.

Forskjeller mellom studenter

Undersøkelsen har videre vist at studentenes forhold til engelskspråklig litteratur oppsummert kan betegnes som tosidig. På den ene siden fremhever studentene norskspråklig litteratur og behovet for en gradvis tilnærming til et nytt fag og ny terminologi, på den andre siden fremheves engelskspråklig litteratur og nytten av språktrening og kjennskap til internasjonal fagterminologi. Holdningene gjenspeiler

til dels individuelle forskjeller, men synes også å avhenge av i hvor stor grad engelskspråklig faglitteratur benyttes som pensumlitteratur.

En kan grovt gruppere studentene i to - fysikk- og psykologistudenter på den ene siden og sosialøkonomi- og statsvitenskapstudenter på den andre. Førstnevnte er de som i størst grad savner både norskspråklig faglitteratur, norsk fagterminologi og til dels referanser til norske samfunnsforhold. Til sammenligning gir studentene i statsvitenskap og sosialøkonomi i hovedsak uttrykk for at forholdet mellom norsk- og engelskspråklig litteratur er uproblematisk, samtidig som enkelte peker på at det kunne vært benyttet mer faglitteratur som ivaretar et internasjonalt perspektiv.

Generelt synes imidlertid studentene å være overraskende lite opptatt av faglitteraturens språk. En mulig forklaring er at engelskspråklig litteratur er noe som tas for gitt og som man må forholde seg til i høyere utdanning - slik flertallet av studentene gir uttrykk for. Alle studentene gir imidlertid også uttrykk for at den engelskspråklige litteraturen er mer tidkrevende enn den norske - i det ligger nødvendigvis også at vanskelighetsgraden er høyere. Det kan i den sammenheng stilles spørsmål ved hvor reflektert forhold den enkelte student har til språk og læringsprosess. Flere hevder at den engelskspråklige litteraturen ikke kompliserer studiet. Dette kan være fordi de har gode språkkunnskaper. Samtidig oppleves litteraturen som mer tidkrevende, og flere ønsker seg norskspråklige lærebøker.

Forskjeller mellom læresteder

Materialet har også pekt på enkelte forskjeller knyttet til lærested. Ved Høgskolen i Molde synes en å ha en bevisst politikk i forhold til bruk av norskspråklige lærebøker i starten av grunnfagsstudiet, noe som begrunnes i et behov for en gradvis tilnærming til faget. Det er også antydning at dette dels henger sammen med DH-tradisjonen, og dels at man har en annen sammensetting av studentgruppene. Generelt varierer imidlertid omfanget av engelskspråklig litteratur i liten grad på tvers av de lærestedene som er undersøkt her. Samtidig er det til dels stor variasjon mellom lærestedene i forhold til hvilke lærebøker som benyttes. Denne undersøkelsen indikerer at variasjonen dels skyldes at faglærerne står relativt fritt i valg av litteratur. I tillegg synes samsvar mellom studieplan og pensumlitteratur å være et sentralt hensyn ved valg av faglitteratur. Forskjeller i bruk av faglitteratur kan dermed skyldes at det enkelte lærested har valgt ulike vinklinger på grunnfaget.

5.2 Videre studier

Denne rapporten bygger på pensumlister fra et lite utvalg fag og intervju av en liten gruppe informanter. Prosjektet må betraktes som en pilotstudie hvor det ikke uten videre er grunnlag for generaliseringer. Noen sentrale problemstillinger er belyst og åpner for videre og grundigere studier av pensumlitteratur i høyere utdanning. Et forbehold kan knyttes til metoden som er benyttet for klassifisering av

pensumlitteratur, hvor det ikke fullt ut fanges opp reelle forholdstall mellom norsk og engelskspråklig litteratur. Framtidige undersøkelser bør vurdere å benytte en metode hvor antall sider heller enn titler telles. Antall norske og engelskspråklige titler gir imidlertid et godt bilde av forskjeller mellom fag, samtidig som et fokus på titler også fanger opp mer kvalitative sider ved pensumlitteraturen. Det er bl.a pekt på noen forskjeller mellom fagene og lærestedene i forhold til både utskifting og sammensetting av pensumlitteraturen. Dette illustrerer viktigheten av å inkludere andre momenter, i tillegg til en ren kvantitativ undersøkelse av forholdet mellom norsk og engelskspråklig pensumlitteratur. Eksempelvis indikerer undersøkelsen at bruk av kompendier trykket ved institusjonene øker i omfang - særlig gjaldt dette i statsvitenskap. I tillegg synes "forelesningshefter" i stor grad å benyttes i fysikk. Dette, i tillegg til undersøkelsene av kopieringsomfanget i UoH-sektoren (jf. 2.1), synes å avdekke et behov for å se nærmere på bruk av materiale trykket ved lærestedene og på hvilken type litteratur som benyttes (lærebøker, kompendier, artikler, vitenskapelige rapporter etc.).

Videre studier bør også ta sikte på å utvide datagrunnlaget. Flere fag og læresteder bør inkluderes. Eksempelvis synes lærebokskrivning på bakgrunn av denne undersøkelsen, å være vanligere i noen fag/fagområder enn i andre. Hva skyldes slike forskjeller? Har lærebokskrivning større status innenfor noen fagmiljøer enn andre? Skyldes forskjellene ulikheter i salgspotensiale som gjør at satsingen varierer både fra fagforfatterens og forlagenes side? Samme fag bør også studeres ved flere læresteder for å fange opp såvel fellestrekk som særtrekk i bruk av pensumlitteratur. Et spørsmål i den sammenheng er i hvilken grad pensumlitteraturen på det enkelte lærested preges av lokale fagforfattere. Av hensyn til representativitet bør også antall informanter - både vitenskapelig ansatte og studenter - utvides, bl.a bør det tas sikte på å fange opp studenter på ulike stadier i studieløpet.

Referanser

- Becher, T. (1989) *Academic Tribes and Territories. Intellectual enquiry and the culture of disciplines*, Milton Keynes, The Society for Research into Higher Education & Open University Press.
- Egeland, M. (1989) *Lærebokmangler og -behov innenfor høyere utdanning*. En undersøkelse på oppdrag av Lærebokutvalget for høyere utdanning, Kultur - og vitenskapsdepartementet.
- Grepstad, O. (1994) *Rammevilkår for den norske læreboka*. Foredrag på konferanse i regi av Den norske forleggerforening, Tromsø (upublisert).
- Hertzberg, F. (1996) Hvilken faglig og pedagogisk betydning har lærebøker på norsk universitets- og høyskolestudier? I *Maal og Minne* 1 (1996):95-102.
- Iversen, T-H. (1994) *Hvilken faglig og pedagogisk betydning har gode lærebøker på norsk for høgre utdanning?* Foredrag ved konferanse i regi av Den norske forleggerforening, Trondheim (upublisert).
- Kopiering ved norske universitet og høyskoler*. Kopieringsundersøkelsen 1988/89, utført av MMI for Kultur- og vitenskapsdepartementet og Kopinor.
- Kyvik, S. (1991) *Productivity in Academia, Scientific Publishing and Productivity at Norwegian Universities*. Universitetsforlaget.
- Kyvik, S. og G. Sivertsen (1992) Publisering ved universitetene. I *Forskningspolitikk* 4 (1992):10-11.
- Kyvik, S. og O.J. Skodvin (1998) *FoU ved statlige høyskoler*. NIFU Rapport 10/98.
- Norsk fysikkråd. *Norske lærebøker i fysikk*. Uttalelse fra komite nedsatt av Norsk fysikkråd.
- Roll-Hansen, D., L. Solheim og L.C. Zhang (1998) *Kopiering ved universiteter og høyskoler*. Statistisk sentralbyrå. Notat 41/98.